

SÉNAPATI'S STRIJD OM DE LEIDING. VOORSPOED.

De tocht naar Madja-Kerta.

Na Sénapati's verheffing tot panembahan dient de priesterlijke wijding te volgen, Babad 102—3:

Sénapati zond per bode een brief naar *Giri*, om zekerheid te verwerven omtrent de voorspelling, destijds aan de sultan van Padjang gedaan.

Sunan Giri ontving het schrijven in openbaar gehoor en nodigde Sénapati uit, zich persoonlijk van de juistheid der voorspelling te overtuigen, door tegen Oost-Java op te trekken. Daarop volgde de voorspelling, waarvan de slotsom was: „de heer wordt knecht, de knecht wordt heer. Het bewijs is er al in Padjang en Mataram.”

Sénapati aanvaardde de uitnodiging en besloot naar het voorbeeld van de sultan in de maand Mukaram te vertrekken. Zijn oom, dip. Mandaraka zou de adipati's van Pati, Demak en Grobogan Oostwaarts leiden, zodat ze niet in Padjang behoeften te verzamelen.

Zo bereikte het leger Djapan (Madja-Kerta), waar ook een Oost-Javaans leger verscheen. De pang ran van Sura-Baja voerde het aan, vrezende, dat Sénapati de onderwerping van alle Oost-Javaanse rijken beoogde. Deelnemers waren de bupati's van Oost-Java en Madura, een luisterrijke schare.

Doch ook kwam in Djapan een afgezant uit Giri, die de aanvoerders en hun prijaji's in zijn tijdelijk verblijf samenriep. Hij las zijn geestelijke zonen van Mataram en Sura-Baja een brief voor, waarin de sunan van Giri hun verbod te strijden, om bloedvergieten te voorkomen en de kleine man te sparen. Voorts legde hij hun een raadsel voor: „Kiezen jelui. . . nu: inhoud of vat!” Pg. Sura-Baja koos de inhoud en liet Sénapati het vat, waarmede deze genoeg nam. Aan zijn teruggekeerde bode verklaarde sunan Giri: „. . . Het vat. . . is het grondgebied, de inhoud. . . de mensen. Wanneer de mensen de eigenaar van de grond niet gehoorzamen, worden ze natuurlijk verdreven.” Sénapati had dus inderdaad het beste gekozen.

De Serat Kan a (597—608) levert geen belangrijke verschillen op: Schriftelijk verzoekt Sénapati bevestiging zijner verheffing tot panembahan door zijn bode, de mantri Pangalasan, en verkrijgt die vlot.

Daarop besluit hij de Oosthoek te gaan onderwerpen en trekt er met 6000 man, nevens zijn oudoom, heen. Doch de pangéran van Sura-Baja brengt daartegen een 40.000 man te velde, afkomstig van naburige regenten, en zendt eerst bericht van zijn voorgenomen tocht aan de sunan van Giri. De beide scharen legeren zich tegenover elkaar. Al spoedig brengen 40 santri's uit Giri een antwoordschrijven van de sunan en begeven zich tussen de linies. Daarop nodigen telkens twee santri's de beide partijen uit, in het midden samen te komen. Onder een gele pajong wordt dan de brief geopend en gelezen. De inhoud is een aanmaning tot vrede. Het raadsel luidt: „Welke van beide . . . verkiest gij het eerst te genieten, de vruchten van den tegenwoordige tijd, of al wat . . . Java in de toekomstige tijden zal opleeveren?” Sénapati kiest natuurlijk de toekomst. Daarop verzoent men zich en scheidt in vriendschap. Aan de terugkerende 40 santri's bevestigt de sunan Sénapati's juiste keuze.

In hoofdzaak stemmen dus Babad en Serat Kanḍa overeen. Om twee zaken is deze geschiedenis bijzonder opmerkelijk.

Vooreerst is de eerste geestelijke, tot wie Sénapati zich om bevestiging zijner nieuwe waardigheid wendt, de ver afgelegen priestervorst van Giri. Hij zoekt het dus niet bij geestelijke grootheden in zijn naaste omgeving, zomin bij Kudus als Adi-Langu, wier glans vermoedelijk door die van de Giriër overstraald werd. Sunan Giri schenkt hem zijn zegen op de benoeming tot panembahan en legt zich derhalve neer bij de achteruitzetting van Padjang.

Ten tweede slaagt panembahan Sénapati er in, een groot deel van Midden-Java, van Zuid tot Noord, te zijnen behoeve in beweging te brengen. Hiertoe behoort dus niet alleen het oude gebied van Mataram en wat ten Westen daarvan lag, maar ook streken, die pas sedert kort met het lot van dit gebied verbonden waren, zoals Padjang. Doch zelfs met *Paṭi* werden de verbindingen weer aangeknoopt. De man, die de hoofden ten Noorden van het Kendeng-gebergte tot samenwerken met Mataram en tot oprukken naar het Oosten wist te brengen, was de oude adipati Mandaraka, befaamd om zijn wijs beleid.

Wat het doel van de tocht, Oost-Java, betreft, dit moet zich reeds vóór, doch zo niet, dan toch ten gevolge van de gebeurtenissen in Padjang van Midden-Java hebben afgewend. Daar weigerde men dus voortaan bevelen uit Padjang of Mataram te ontvangen en het moest Sénapati's bedoeling zijn, de Oost-Javanen terug te brengen tot de vroegere gehoorzaamheid, waaraan Padjang hen gewend had. Wellicht

hoopte hij dit doel met een enkele veldtocht, gesteund door het geestelijk gezag van Giri, te kunnen bereiken.

Indien hij zich dit had voorgesteld, dan heeft hij zich wel schromelijk vergist. De regenten van Oost-Java, onder leiding van de pangéran van Sura-Baja, waren op hun hoede en stuitten de Mataramse aanval in het dal van de Brantas bij Madja-Kerta, niet ver dus van het historische Madja-Pait. Mataram's eerste onstuimige stormloop op het Oosten van Java was mislukt.

Wat Madiun betreft, het ware ondenkbaar, dat Sénapati met zijn bondgenoten tot Madja-Kerta zou hebben kunnen doordringen met dit gewest als openlijke vijand in de rug. Het is dus zeker, dat op dat ogenblik Madiun nog niet van Midden-Java was afgefallen. Het komt dan ook nog niet onder de bondgenoten van de pangéran van Sura-Baja voor en pas het volgende jaar liep het naar het Oost-Javaanse verbond over.

Wat de datering betreft, het meest voor de hand ligt, dat deze tocht naar Madja-Kerta plaats vond in het jaar na de nederlaag van adipati Demak, dus in 1589, zijnde het jaar vóór de slag bij Madiun, die wij in 1590 zullen moeten stellen.

Merkwaardig is het bericht in de Serat Kanḍa over het spoedig sterven van de sunan van Giri, enige maanden na zijn voorspelling aan Sénapati. De opvolger van deze sunan Parapén voerde slechts de titel van panembahan, aangezien het ontzag en de eerbied voor zijn persoon niet zo groot meer zouden geweest zijn, als voorheen. Daardoor verkreeg de pangéran van Sura-Baja groter vrijheid, om te doen en te laten wat hij wilde, wat zich o.a. uitte in belastingheffing.

De moeilijkheid hierbij is, dat Wiselius het einde van deze laatste sunan van Giri in 1587 stelt, terwijl wij voor het incident te Madja-Kerta het jaar 1589 meenden te vinden. Voorshands houden wij ons aan het laatste jaartal, aangezien wij omtrent Wiselius' bronnen in het duister tasten. Evenwel is het tijdsverschil niet zo groot, dat het ons bijzonder verontrust.

Volgens Wiselius was sunan Parapén's opvolger, panembahan Kawisguwa, van 1587 tot 1614 aan het bewind.

Hageman meent de achteruitgang van Giri's invloed reeds aan de sultan van Padjang te moeten toeschrijven, wat zich moeilijk laat controleren.

Afval en verovering van Madiun.

Na de mislukte tocht naar Madja-Kerta viel Madiun af. De Babad (104) vertelt hierover :

Pg. Sura-Baja zond een gezant, om een bupati in Warung (Blora) aan te stellen. Daar de grond aan Sénapati behoorde, wilde hij deze onderwerpen, anders zou hij geen toelating krijgen. Daarop onderwierp zich de bupati; evenzo de omgeving. „Zij, die zich verzetten, werden verslagen.” Toen sloot Madiun zich bij de Oostelijke bupati's aan.

De Serat Kanda (609—11) meldt niets over Warung, doch deelt eenvoudigweg mede, dat Sénapati, aansluitende bij de beslissing van sunan Giri, afzag van de belasting van het eerste jaar, doch aanspraak maakte op die der volgende. Madiun's afval wordt geweten aan de jaloersheid van zijn regent, de jongste zoon van sultan Trenggana. Voor de aanval op Mataram verbond deze zich met Pana-Raga en riep schriftelijk de hulp der Oost-Javanen in.

Ofschoon zij vrede hadden gesloten, verlangden beide partijen strijd. Sénapati haakte naar de voorspelde opperheerschappij, die het gezag over Padjang inhield. De tegenstanders wilde de macht van de parvenu vernietigen, zoals men een vonk dooft door er water op te gieten.

Warung was een belangrijk strategisch punt. Als vooruitgeschoven post van Sura-Baja bedreigde het tevens Paçi en Madiun. Waaraan Sénapati zijn aanspraken op dit gebied ontleende, wordt niet vermeld. Mogelijk in verband met de nabuurschap van Paçi en Séla. Voelde Madiun zich bedreigd door Sénapati's verwerving van Warung? Er moeten meer factoren geweest zijn, die hem van deze opkomeling verwijderden.

Panembahan Madiun was de jongste zoon van sultan Trenggana van Demak, derhalve genaamd pg. Timur. Na de dood van zijn vader was hij door de vorst van Padjang meegenomen en aan diens hof opgevoed. Denkelijk bevond hij zich daar nog, toen pg. aria Panangsang een aanslag op het leven van zijn voogd liet plegen, aan welke, indien deze geslaagd was, hij zelve evenmin ontkomen zou zijn. Later werd hij door sultan Padjang over Madiun aangesteld (Babad 46, 105) en verkreeg toen waarschijnlijk de titel van panembahan Madiun of panembahan Emas ing Madiun (Sadjarah Dalem gen. 175). Hij huwde met de dochter van pg. ad. Sabrang-Kulon ing Demak en verwekte 24 kinderen. Zijn schoonvader zou een zoon van Demak's eerste vorst geweest zijn en

reeds tijdens het leven van zijn vader zijn overleden. Velen zijner kinderen sloten ook deftige huwelijken, zodat de panembahan van Madiun een zeer voornaam heer zal geweest zijn (vide Sadjarah Dalem gen. 176).

Deze aristocraat moet de opkomst van Sénapati, die ten koste ging der beide vorstenhuizen van Demak en Padjang, met lede ogen hebben aangezien. De verwerving van Warung door de Matarammers kan de druppel zijn geweest, die de emmer deed overlopen.

Met de overgang van Madiun grensde het gebied van Sénapati's vijanden tot aan Padjang, zodat zijn gezag in onmiddellijk gevaar verkeerde. Dit gevaar steeg nog, toen zijn tegenstanders Madiun als punt van uitgang voor de aanval op Mataram gebruikten. Hierover is de Babad (104—6) zeer uitvoerig:

De verbondenen brachten een zeer groot leger te Madiun op de been. Sénapati, door een spion gewaarschuwd, riep het zijne bijeen en brak juist in de maand Mukaram op. Bewesten Madiun aan de Kali-Daḍung betrokken ze kwartieren, enkel door de rivier van de stad gescheiden.

Ziende, dat de vijandelijke troepen de zijne verre overtroffen, bedacht Sénapati met zijn oom een list. Adi-Sara, een schone hofdienares, zou schijnbaar onderwerping aanbieden, in de verwachting, dat de pan. Madiun zijn legers zou ontbinden. 40 Djaja-Taka's torsten en begeleidde haar draagkoets. Niemand viel haar lastig, toen ze fraai uitgedost de linies passeerde.

Onaangediend verscheen zij voor de pan. Madiun, welke ontstelde. Na lezing van Sénapati's brief van onderwerping, nam hij deze aan. Zijn opgeroepen bupati's zond hij weer naar huis. Adi-Sara verzocht daarop het waswater van pan. Madiun tot drinkwater voor haar meester, en verkreeg het ook. De verrukte Madiuner nam Sénapati aan als zoon.

Volgens de Serat Kanḍa (612—17) trekt de pg. Sura-Baja met 70.000 man op en legerd zich ten Oosten van de rivier. Sénapati weet slechts 8000 man bijeen te krijgen en schaart zich aan de Westzijde. Ook hier brengt de zending der niet bij name genoemde, welbespraakte vrouw een ommekeer te weeg bij pan. Madiun, die zijn krijgsvolk laat aftrekken.

Het gebruik van vrouwen in de politiek is bij de Javanen gans niet ongewoon. Dat Sénapati, de zwakste zijnde, tot list zijn toevlucht neemt, is begrijpelijk. Als gewoonlijk is de Babad meer schilderend en heeft b.v. alleen de waswater-anecdote.

De Babad (106—7) geeft een kort tussenspel, n.l. het tussentijds bezoek van Sénapati aan sunan Kali-Djaga te Adi-Langu, ter verwer-

ving van het baadje kj. Gundil of Anta-Kusuma, een tovermiddel voor strijders, waardoor dezen niet getroffen worden. Daar dit een der vier grote rijks-pusaka's is geworden, blijkt uit dit ingelast verhaal, dat in de Serat Kanda ontbreekt, welke grote betekenis men aan de komende gebeurtenissen hechtte. Een bezoek aan sunan Kali-Djaga omstreeks die tijd is alleen al hierom zeer weinig waarschijnlijk, omdat deze vermoedelijk reeds gestorven was. Doch men kent de grote voorliefde van de Babad voor deze figuur, die ook daar optreedt, waar hij niet kan optreden.

Over de slag zelve verhaalt de Babad het volgende (107—8):

De volgende dag bemerkte Sénapati het vertrek van een deel der vijanden, terwijl het overschot weinig op zijn hoede was. Hij beval een aanval in 3 kolonnes, voor zonsopgang. Sénapati met het baadje kj. Gundil, gezeten op de vos Puspa-Kentjana nam persoonlijk deel aan de hevige strijd. Tegen 9 uur werd het paard gedood, doch draafde nog tot 12 uur door, toen oom Mandaraka er opmerkzaam op maakte. Sedert mocht niemand uit zijn geslacht meer een vos berijden. Daarop nam hij zich voor, de kraton in te gaan.

De schrijver van de Serat Kanda (618—23), vermoedelijk een militair, is, zoals wel vaker, over de krijgsgebeurtenissen uitvoeriger:

Eerst tast Sénapati die van Pana-Raga aan, welke schimpende op de Madiuners, die hen in de steek lieten, moeten vluchten.

De volgende dag zal de strijd tegen de pg. Sura-Baja en zijn aanhang plaats vinden. Dezen steken de rivier over, waar Sénapati hen verwacht in een goede opstelling: pg. Mangku-Bumi op de linker-vleugel; pg. Singa-Sari met de Demakse troepen op de rechter; ad. Mandaraka met de adipati's van Pati en Padjang in het midden. Sénapati laat zijn centrum halt houden en de vleugels oprukken, terwijl hij zelve met 100 ruiters de overgestoken vijanden in de rug aantast. Daardoor wordt het ganse Oost-Javaanse heir vernietigd. De Matarammers plunderen daarna en rukken tegen de kraton op.

Het verslag in de Serat Kanda ziet er degelijker uit, dan het sprookjesverhaal in de Babad. Men zou haast menen, dat de schrijver van de Serat Kanda Livius' slag bij Cannae gelezen had.

Het verbod aan Sénapati's nazaten om vossen te berijden herinnert aan een dergelijk verbod, dat reeds eerder in de Babad (60) voorkomt.

Na deze zege met kris en piek behaalde Sénapati nog een overwinning

op Amor's terrein, welke de Babad (108—9), belust op dgl. anecdoten, als volgt uitbuit :

Pan. Madiun was ontsteld over de nederlaag en zeide: „Ik had niet gedacht, dat dit de bedoeling van Sénapati was. Men kan hem met recht nektar en vergif (marta-wisa) noemen: uiterlijk nektar, innerlijk vergif.”

Daarop vertrok hij met de zijnen naar Wira-Saba en liet slechts zijn dochter Retna-Djumilah achter, gewapend met de kris Gumarang. Na van een flauwte bekomen te zijn, kleepte de prinses zich als krijger met kris, pistool en werpspies. Zo verwachtte ze Sénapati in de binnen-kraton. Deze held bleek onkwetsbaar voor haar wapenen, zelfs voor een scheermes. Ten slotte werd zij door hem in zijn armen genomen en tot zijn gemalin gemaakt.

De Serat Kanda (623—25) voegt er nog de bijzonderheid aan toe, dat de strijd tussen de maagd en Sénapati 24 uur duurt.

Aan dit romantische verhaal hechten de Javanen groot gewicht en terecht. Door dit huwelijk werd de nieuweling Sénapati opgenomen onder de hoogste adel. Zijn verworven bruid was n.l. een kleindochter van Trenggana, laatste vorst van het zelfstandige Demak. Thans bestaan in de Vorstenlanden nog dansen, die de strijd tussen Sénapati en Retna-Djumilah verbeelden en waardoor de Babad-schrijvers zich mogelijk hebben laten inspireren. Men denke b.v. aan het pistool als wapen der schone maagd, welk uitheems wapen toch wel een zekere vertrouwdheid met de Europese sfeer veronderstelt.

De gedachten van panembahan Madiun over zijn tegenstander Sénapati lijken niet ver van de waarheid te zijn.

Een noodlottige invloed had het Madiunse huwelijk van Sénapati op zijn verhouding tot de verwanten in het Noorden, Babad 109:

Toen de dipati van Paçi vernam van het huwelijk, was hij zeer ontstemd. Hij vroeg verlof, om huiswaarts te keren onder voorwendsel, dat zijn gebied gevaar liep. Sénapati wilde hem tegenhouden, doch vergeefs, hij wou toch naar huis en vertrok. Sénapati vreesde zijn afval en maakte zijn oom deelgenoot van zijn zorgen. Dip. Mandaraka was hierdoor ook onaangenaam getroffen.

In de Serat Kanda (626) staat het iets anders. Op de hofdag na het huwelijk gaat de adipati van Paçi, de zoon van ki Pandjawi, zonder afscheid weg, gebelgd, omdat dit huwelijk gesloten wordt in een tijd van veel bloedstorting. Sénapati, de reden radende, laat hem gaan.

Deze adipati van Paṭi is, gelijk boven reeds wordt vermeld, de zoon van kj. geḍé Pamanahan's medestander ki Pandjawi, en wordt meestal adipati Pragola (I) genaamd. Zijn vader moet dus onderwijl gestorven zijn. De opgegeven redenen voor zijn breuk met Sénapati lijken onvoldoende. Blijkbaar vreesde hij de macht van Sénapati, die door de overwinning bij Madiun te overmatig groeide. Of mogelijk achtte hij zijn zuster, die met Sénapati getrouwd was, door dit Madiunse huwelijk achteruit gezet.

Deze breuk met Paṭi is nooit meer volkomen geheeld. Zij heeft geleid tot twee geweldige opstanden (1600 en 1627). Na de laatste was Paṭi een puinhoop.

Het jaartal, dat Babad Sengkala, Babad Momana en Raffles' Chronological Table eenstemmig voor deze gebeurtenis geven, is A.J. 1513, dus: A.D. 1591. Doch aangezien zij alle voor een stellig hierná volgend feit, n.l. de actie bij Kediri, het Javaans jaar 1512 (A.D. 1590) opgeven, moeten beide jaartallen waarschijnlijk verwisseld worden. Wij krijgen dus voor de slag bij Madiun 1590; voor de gevechten bij Kediri: 1591.

Het loont voorts de moeite na te gaan, hoe het verder de Madiuners gegaan is.

Van pan. Madiun's 24 kinderen vermeldt de Babad er slechts twee, t.w. de reeds genoemde Retna-Djumilah en mas Lontang, die later regent van Djapan zou worden (B.T.Dj. 111).

Retna-Djumilah huwde Sénapati en droeg als zijn gemalin de titel rd. aju Djumilah. Drie zonen schonk zij hem: rd. mas Djulig; rd. Bagus, later genaamd: rd. ad. Djuminah, en ten slotte tot panembahan verheven; rd. mas Kanitrèn, later: pg. ad. Marta-Laja ing Madiun.

De tweede is ons uit de Nederlandse bronnen bekend als pg. ad. Djuminah (d. J. V, 140 en 149) en is wellicht dezelfde als de kj. ad. Madiun, die elders vermeld wordt (d. J. V, 151). Hij nam deel aan het tweede beleg van Batavia in 1629. Waarschijnlijk hebben hij en zijn nakomelingen weer over Madiun geregeerd als passend verbindingslid tussen het Mataramse en Madiunse huis, daar hij een zoon van Sénapati en een kleinzoon van het laatste zelfstandige hoofd over Madiun was.

In 1669 wordt de dood van een dipati Madiun onder treurige omstandigheden in de Babad Sengkala vermeld en drie jaar later blijkt de plaats vacant te zijn, want dan is er even sprake van, om een zekere kj. Wiratmaka van Japara daar aan te stellen (d. J. VI, 186).

Daarnaast wordt nog als regent van Madiun genoemd een zoon van

Sénapati's broeder pg. Mangku-Bumi, bagus Pétak. Het eenvoudigst lijkt mij, dat Sénapati eerst zijn neef bagus Pétak over Madiun aangesteld heeft, en dat pas later, toen zijn eigen zoon rd. ad. Djuminah oud genoeg was, deze in Madiun mocht opvolgen.

De strijd met Pasuruhan.

Na Madiun's val volgt een gewoonlijk zeer overschatte episode, de strijd met *Pasuruhan*, Babad 110—11:

De dipati van Pasuruhan voorzag een aanval van Sénapati en besloot zich te onderwerpen, waartoe hij reeds een geschenk gereed hield. Zijn onderhorige bupati Kanitèn nam evenwel op zich, tegen Sénapati een tweegevecht te voeren, waartoe hij inderdaad van zijn meester de opdracht kreeg.

Sénapati, dit vernemende, trok hem vanuit zijn pasanggrahan te paard tegemoet, donkerblauw gekleed, met 40 evenzo uitgemonterde piekeniers, de Numbak-Tjemeng's, voor wier aanvoerder hij zich slechts uitgaf. De strijd ontbrandde en het geleide keek juichende toe. Na een gebed tot Allah wist Sénapati zijn tegenstander aan de knie te raken, waardoor deze uit het zadel gelicht, verdoofd neerviel. Ki Kanitèn werd daarna op een ongezadelde kreupele merrie, met een dik touw als teugel naar zijn heer in Pasuruhan teruggezonden, onder geleide der 40 Numbak Tjemeng's.

Deze deelde zijn veldheer mede, wie hem verslagen had, waarop hij zeide: „Als ik zo even geweten had, dat . . . die met mij vocht, Sénapati was, zou ik niet hebben durven terugkeren; ik zou de dood verkozen hebben.”

De dipati, hierdoor vertoornd, beval ki Kanitèn te onthoofden, doch de bijl brak. Daarom werd hem gesmolten lood in de keel gegoten, zodat hij stierf. De dipati beloonde daarna de 40 man van Sénapati en stuurde een bode met schatting aan hun heer „als een teken van onderwerping en overgave van het rijk Pasuruhan.”

Sénapati verheugde zich hierover en zei tot de bode: „. . . zeg . . . dat ik meteen naar Mataram terugkeer, en dat je heer in zijn gebied bevestigd blijft. Maar wanneer er bevelen komen voor de Oost-Javaanse bupati's, laat hij die dan opvolgen.” Daarop keerde Sénapati naar Mataram terug.

De afwijkingen van de Serat Kanda (627—34) zijn de volgende:

Ad. Kanitèn stelt zijn heer voor, met 2000 onderhorigen Sénapati aan te tasten. Deze trekt de Pasuruhanner vanuit Madiun tegemoet. Eerst heeft een gewone veldslag plaats, waarbij de Matarammers de moed verliezen. De volgende morgen een tweegevecht tussen Sénapati en ki Kanitèn. Sénapati's paard krijgt een wond aan de kop en rent

weg. Reeds heft het volk van Pasuruhan een gejuich aan, wanneer Sénapati terugkeert. Hij wondt Kanitèn aan de linkerzij met zijn piek k. Plèrèd, die daardoor enigszins beschadigd wordt. Kanitèn valt ter aarde en eist de doodsteek. Sénapati laat hem evenwel achterste voren op de merrie zetten en onder geleide van 40 man terugbrengen. Het slot wijkt niet noemenswaard af. Het geschenk is in natura : rijst, herten, buffels en koeien, en wordt onder veel verontschuldigen aangeboden.

De Babad is weer wat meer anecdotisch, de Serat Kanḍa wat meer militair, maar groot zijn de verschillen niet. Pasuruhan moet in die tijd een korte bloeitijd doorgemaakt hebben (vgl. Rouffaer in : Eerste Schipvaart II, 338 noot).

Dit avontuur van Sénapati is in de litteratuur opgeblazen tot de volledige verovering en inlijving van Pasuruhan bij het Mataramse rijk. Doch de stad wordt zo min aangevallen als bemachtigd. Het zendt wat schatting in natura en daarmee is Sénapati volmaakt tevreden. Onjuist is het daarom, deze plaats als een machteloze vazal van de Matarammer te beschouwen, daar het zich juist in de volgende jaren sterk ten koste van het naburige Balambangan uitbreidt.

Ki Kanitèn moet anders wel een bijzondere figuur geweest zijn. In de Babad Momana wordt onder A.J. 1432 (A.D. 1510) de „dadosipun Bupati Kanitèn” vermeld; in de Babad Sengkala eenvoudig: „Ing Kanitèn” en bij Raffles: „Era of Kanitèn”. Als wij deze gegevens pogen te combineren, zouden wij komen tot het begin van een nieuw, vermaard geslacht, waaruit dan onze ki Kanitèn zou stammen. Erg helder is het niet.

Wij verbazen ons intussen over een gevecht met Pasuruhan te lezen, terwijl Sénapati in Sura-Baja en Kediri nog niets te zeggen heeft. Daar-tegenover blijkt uit de Babad Sengkala, dat in die jaren de lieden van Pasuruhan soms ver van huis gingen. Voor A.J. 1501 (A.D. 1579) wordt daar gemeld, dat Keḍiri te gronde gaat, bevochten door de lieden van Pasuruhan, die in drommen oprukken. Waar deze mensen een dozijn jaren vóór het gevecht met ki Kanitèn zich nog van Keḍiri konden meester maken, daar behoeven wij ons over een ontmoeting van Sénapati met een troep uit Pasuruhan ergens buiten de muren van Madiun niet meer te verwonderen.

Wat het tijdstip betreft, kan dit gevecht volgens de Serat Kanḍa niet lang na de verovering van Madiun hebben plaats gevonden, daar Sénapati, Madiun verlatende, ki Kanitèn ontmoet. De vrij betrouwbare

Babad Sengkala is het hiermede eens en vermeldt voor hetzelfde jaar 1513 (1591) de strijd bij Kali Đagung (Madiun) en Pasuruhan.

De Babad Sengkala geeft voor dit jaar ook nog een plundering van *Djipang* „duk kabojong Djipang”; de Babad Momana vermeldt niets van die aard, doch Raffles heeft voor het jaar 1591: „The people of Jipang carried into captivity after the battle of Kalidádung, actions in Pasúruan and Pranarága”. Hageman geeft twee jaar later: „Djipang onder Mataram gekomen”.

Dat er iets met Djipang moet voorgevallen zijn, doet wel een ander jaartal onderstellen, n.l. Babad Sengkala A.J. 1520 (A.D. 1598): „Kala ambangun kiċa Djipang, tunggil warsa Padjang agilir nambut karjèng Djipang”, d.i. dus de wederopbouw van Djipang, waarbij de Padjangers om beurten herendiensten verrichtten.

Bij de roof- en plundertochten, die het tijdperk na de verovering van Madiun kenmerkten, is dus ook Djipang blijkbaar het slachtoffer der Mataramse benden geworden.

Sénapati in het Westen.

Hoe en wanneer Mataram's macht zich in het Westen gevestigd heeft, is niet zeer helder. Wij zagen reeds, dat de volkshoofden van Bagelèn, de mantri's pamadjegan, op weg zijnde, om in Padjang hun hulde te bewijzen, de avonturier Sénapati als heer erkenden. De Babad vermeldt verder niets over deze streken tot op de vermaarde vlucht van Mangku-Rat I Tegal-Wangi, en wij dienen ons tot andere bronnen te wenden. Daar hebben wij vooreerst Jacob Couper's „Verhaal van het geslacht der Cherribonse princen, en tegenwoordigen Zousouhounang, en hoe verde die van Cheribon in den Sousouhounang gehouden zijn” (Dagreg. 1/10-1684).

Hij vertelt daarin, hoe de „Pangerang Senapattij ingh Mataram” zijn geluk willende beproeven, alle „sultans” gevangen nam, „die hij om hals liet brengen, zijnde en blijvende zoo meester van de geheel Oostcust Java”. Dat zijn dus de bloedige oorlogen, die Sénapati in Noordelijke en vooral in Oostelijke richtingen heeft gevoerd.

Doch daarop wendde hij de blik naar het Westen, want hem ontbrak nog slechts de sultanstitel, „die hij sogt met bewilliging en toestemming van al het volcq en den Sultan van Chirribon”. Te dien einde stuurde hij afgezanten naar de Tjerebonse heerser, met de uitnodiging naar

Mataram te komen, en hem de sultanstitel te verlenen, of, indien dit onmogelijk was, hem die dan maar schriftelijk toe te kennen.

Doch de panembahan Ratu van Tjerebon zou zelve naar Midden-Java vertrokken zijn en Sénapati daar een titel geschonken hebben, die klonk als een klok: sultan Abdul Kahar ibn Mataram. Met deze reis naar Mataram en sultansverheffing aldaar staat evenwel de Tjerebonse bron alleen. Sénapati heeft nimmer een sultanstitel gekregen, zelfs niet van de Tjerebonse vorst. Kennelijk is hier een vergissing in het spel met de reis van de Tjerebonner naar Mataram in 1636, toen er inderdaad sprake van geweest moet zijn sultan Agung (en niet zijn grootvader) met een ratu-titel te bedenken, hetgeen deze afsloeg (zie alle plaatsen hierover in de Haan's Priangan III par. 60). Overigens zijn de Tjerebonners er natuurlijk op uit, om de Mataramse grootheid van hun stad te laten uitgaan.

Doch hetgeen volgt, lijkt niet zonder betekenis: „Den Sultan Mataram (= Sénapati) ijert tot vergeldingh. . . . willende doen, zont een groot getal menschen den Panembahan (van Tjerebon) na, om *met zijn believeen een stad te bouwen*, gelijk is geschiet, die met een *steenen muur van een ongemeene dikte* wierd omtrocken, gelijk de overblijfselen daarvan nogh aanwijzen”. Bovendien schonk hij enige stukken geschut.

En niet slechts waren de overblijfselen van deze bijzonder dikke muur in 1684 nog aanwezig, doch reeds in 1596 moet zij hebben bestaan, aangezien de berichtgever van de Eerste Schipvaart schrijft over „*de stad Charabaon*, die seer fraeij met een *dicke muer* versterckt was”. Zowel in 1596 als in 1684 viel de dikte van de wal op.

Vóór 1596 moet dus deze muur voltooid zijn, anders kan het gerucht daarvan niet tot schipper Houtman en de zijnen doorgedrongen zijn. Dezen deden immers Tjerebon zelve niet aan en zijn ongetwijfeld door de Portugezen ingelicht (men lette op de uitgang van Charabaon!).

Valentijn, die eveneens een Tjerebons bericht opgevangen heeft, ofschoon hij Sénapati door de sultans van Demak en Padjang vervangt, deelt iets mede over de muurbouw (IV, 69): „Ontrent drie maanden daar na verschenen gezanten van beide deze Sulthans by den nieuwen Soesoehoenan (van Tjerebon), bragten van de strandvolkeren vyf of zes duizend man mede, en gaven last. . . om een *bemuurde stad* hier te bouwen, die 800 vadem lang, en breed, en waar van de muuren 2 vadem dik, en 3 vadem hoog zouden zyn. . . .”

Daarentegen schrijft de *Babad Tjerbon*, uitgegeven door Brandes en Rinke (Verh. Bat. Gen. LIX, II 1e ged.) de muurbouw toe aan de *sultan van Demak*. In Zang XXVI slaat men de wali sunan Gunung

Djati voor, patih van Demak te worden, doch hij weigert en wordt slechts pandita. . . . Geheel Java is nu bekeerd. *Rd. Sěpět* een *patukangan van Madja-Pait* verfraait Demak.

De sultan van Demak leert nu nog bij Sunan Gunung Djati en bouwt voor hem de *kuṭa Tjerebon* en de *kědaton* aldaar met behulp van de genoemde Raden Sěpět.

Het belangrijkste in deze mededeling lijkt mij niet zozeer het bouwheerschap van de Demakse sultan, als wel het verhaal omtrent de uit Madja-Pait afkomstige bouwtraditie, die in Demak en Tjerebon haar voortzetting vindt. De nog aangetroffen monumenten bevestigen deze mededeling, ook al is de Chinese invloed in Tjerebon sterk geweest.

Gezien de gang van de cultuur, n.l. van Oost naar West, lijkt het niet waarschijnlijk, dat Tjerebon vanuit het Zuiden tot de bouw van een muur is geïnspireerd. De Mataramse overlevering maakt het trouwens niet aannemelijk, dat in Tjerebon het initiatief tot muurbouw zou zijn gekomen uit een gebied, waar zovele belangrijke bouwwerken op aansporing van vreemdelingen zijn tot stand gekomen.

Duidelijk is, dat volgens de overlevering de verhouding tussen Mataram en Tjerebon vriendschappelijk geweest is, en weinig pleit daartegen. *Rijklof van Goens*, die zijn indrukken een dertig jaar eerder dan Couper opdeed, verklaart ook (p. 358) dat omstreeks 1619 de Mataramse vorst „nae veel bloedstorten verwinner (is) gebleeven van 't geheele landt, excepto Jacatra, Bantham, *Cheribon* en Balambanghan”. Tjerebon werd dus niet na een bloedige worsteling onderworpen. Daarmede had Sėnapati zelfs „grootte correspondentie en goede vrede” onderhouden (p. 357), wat hij op zijn sterfbed zijn zoon had aanbevolen, „quansuijs, omdat den Cheribonder vóór hem 't gelooff hadde aengenoomen ende een heijlige man was”.

Inderdaad, in Tjerebon heersten nog steeds de afstammelingen van de heilige Sunan Gunung Djati, met welke Mataram in het midden der 17e eeuw in een goede verstandhouding leefde, zodat hun stamvader geredelijk als leermeester der Matarammers kon gelden.

Later is ook geen sprake van hevige rancune der Tjerebonners jegens hun Mataramse overheersers, ook al ging de vriendschap op den duur in onderwerping over en moesten de Tjerebonse vorsten zich noodgedwongen in Mataram vestigen.